

Fecr Yayınları: 700

KADER ÜZERİNE

Prof. Dr. Osman KARADENİZ

© FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.
(Sertifika no: 13178)

Mizanpaj ve Kapak
FCR

Baskı ve Cilt
NY MATBAACILIK YAYINCILIK
KAĞITÇILIK TİC. VE SAN. LTD. ŞTİ.
Ostim OSB Mh. 1250 Cd. No: 24 Yenimahalle/ANKARA
Tel: (0533) 591 86 17 (Sertifika no: 50732)

1. Baskı: Temmuz 2023

ISBN: 978-625-6436-49-7

FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SANAYİ ve TİC. LTD. ŞTİ.
Hacı Bayram Mah. Boyacılar Sk. No: 14/1
Ulus-Altındağ/ANKARA • Tel: (0312) 310 08 60
Web: www.fcr.com.tr • e-mail: fcr@fcr.com.tr

KADER ÜZERİNE

Prof. Dr. Osman KARADENİZ

Ankara 2023

Prof. Dr. Osman KARADENİZ

1954 yılında Tonya (Trabzon) Sayraç Köyü'nde dünyaya geldi. İlk ve orta tahsilini Trabzon'da yaptıktan sonra yüksek öğrenimini İzmir Yüksek İslam Enstitüsü'nde tamamladı ve 1975 yılında mezun oldu. İki yıl Beşikdüzü Lisesi'nde görev yaptı. 1977 yılında adı geçen Enstitü'ye asistan olarak göreve başladı. Bu görevi esnasında yaptığı ilmi çalışmalar sonucu Öğretim Üyeliği tezini hazırlamış ve aynı kuruma Öğretim Üyesi olarak atanmıştır.

1982 yılında Enstitülerin Fakülteye dönüşmesinden sonra Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Kelâm ve İslâm Felsefesi Ana Bilim Dalı "Kelâm" programında "Mucize Problemi" (1984) adlı doktora tezini hazırladı. Daha sonra, kendi branşında yaptığı çeşitli bilimsel araştırmalar sonucu Ekim 1991 yılında "doçent"; Temmuz 1999 yılında ise "profesör" unvanını kazandı.

Sahasıyla ilgili olarak, Hasan Basrî ve Kelâmî Görüşleri İnanç Esaslarını Temellendirme Sorunu, Kaza-kader, Akıl-Vahiy, İlim-Din, Filozof-Peygamber ilişkileri, vb. konularda araştırma, kitap, makale ve tebliğleri vardır.

Dekan yardımcılığı ve Bölüm Başkanlığı yanında Fakülte ve Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu Üyeliği, Üniversite senato üyeliği, Rektör danışmanlığı ve D.E.Ü. ve diğer bazı İlahiyat Fakültesi Dergilerinde hakemlik görevini yürütmüştür.

D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölüm Başkanlığı görevini yürütmekte iken 15 Ocak 2021 tarihinde, yaş haddinden emekli oldu.

Bu eseri,
Yetiřmemizde çeşitli zorluklara katlanarak büyük emeği geçen
merhum sevgili annemin aziz ruhuna ithaf ediyorum.

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	9
ÖN SÖZ	11
1- KADER KONUSUNDA BAZI YANLIŞ ANLAMALAR.. 17	
GİRİŞ	17
I- KAZA-KADER KAVRAMI	22
A- TARİF VE MÂHİYETİ	22
B- KAZA-KADER KONUSUNDAKİ GÖRÜŞLER	27
C- TAKDİR ve İLAHÎ SÜNNET	32
1. Tabii-Sosyal Kurallar	35
2. Tedbir-Takdir İlişkisi	41
II- KADERİ ANLAMADA BAZI GÜÇLÜKLER	43
A- NASSLARDA ÇELİŞKİ MESELESİ	43
1. Zahirde Çelişik İfadeli Ayetler	45
2. İbn Rüşd'ün Yaklaşımı	48
3. Kur'an'da Çelişik Meselesi	52
B- TAKDİR VE EZELİ İLİM MESELESİ	57
1. İlim-Malum Meselesi	60
2. İlahi İlim: Külliyât- Cüz'iyât	64
3. Süreç Felsefesi	67
C- ALLAH'IN İRADE ve MEŞİETİ	70
D- HİDÂYET-DALÂLET MESELESİ	77
E- HAYIR-ŞERR PROBLEMİ	83
1. Fıtrat Üzere Yaratılma	83
2. Kötülük/Şer Problemi	88
3. Kötülüğün Allah'a İsnadı	92
BİBLİYOGRAFYA	97
2- HASAN BASRÎ ve KELÂMÎ GÖRÜŞLERİ	101
A- HAYATI ve YAŞADIĞI DEVİR	102
1. Hayatı ve Kişiliği	102
2. Siyâsî ve Fikrî Ortam	104

B- KADERİ OLUP OLMADIĞI	108
1. Kaderi Lafzı ve Anlamı	108
2. Kaderiliği ile İlgili Rivayetler	110
3. Kaderi Olmadığı ile İlgili Rivayetler	112
C- ABDULMELİK b. MERVÂ'NA YAZDIĞI RİSALE.....	115
1. Allah'ın İlmi Açısından Kulun İrade ve Kudreti	117
2. İnsandaki Hür İrade ve Kudret Meselesi.....	118
3. İyiliğin Allah'a, Kötülüğün İnsana İsnadı.....	120
4. Hidâyet-Dalâlet Meselesi	120
D- BÜYÜK GÜNAH MESELESİ.....	123
1. İman-Amel İlişkisi	123
2. Nifak ve Kısımları	125
3- SEYYİD BEY'İN KAZA-KADER'E BAKIŞI	131
A- İSLAM FIRKALARI.....	136
B- İRADE MESELESİ.....	139
C- KAZA-KADER KAVRAMI	144
4- KADER BAĞLAMINDA İLAHİ İRADE ve MEŞİET	153
5- MEALLERDEKİ ÇELİŞKİ PROBLEMİ (İnanç Konuları Açısından)	173
6- İLAHİ İRADE ve MEŞİET PROBLEMİ (Yüce Kur'an Bağlamında).....	199
7- TRAFİK KAZALARINDA ÖLÜMLER ve KADER İLİŞKİSİ	213
DİZİN.....	239
EK: HASAN BASRİ'NİN KADER RİSALESİ	243

KISALTMALAR

A.g.e.	: Adı geçen eser
A.g.m.	: Adı geçen madde
Ank.	: Ankara
A.Ü.	: Ankara Üniversitesi
Bk. Bak.	: Bakınız
Der.	: Dergisi
Çev.	: Çeviren
D.E.Ü.	: Dokuz Eylül Üniversitesi
Ef.	: Efendi
Ens.	: Enstitü(sü)
Fak.	: Fakültesi
İst.	: İstanbul
Krş.	: Karşılaştırın
Matb.	: Matbaa(sı)
s.	: sayfa
sy.	: sayı
Tahk.	: Tahkik
Terc.	: Tercüme eden
Tetk.	: Tetkikleri
ts.	: Tarihsiz

ÖN SÖZ

Kader konusu, zaman zaman çeşitli televizyon kanallarında, konferans, toplantı ve özel sohbetlerde hep gündeme gelen en hassas konulardandır. Konunun temelde kapalı oluşu, bilen bilmeyen herkes tarafından üzerinde fikir yürütmeye ve neticede toplumda kafa karışıklıklarına zemin hazırlamaktadır.

Kader üzerinde yapılan delilsiz ve Kur'an'la taban tabana zıt bazı yorum ve açıklamalar pekçok kişinin dikkatini çekmektedir. Fakülteadaki eğitim-öğretim görevimiz boyunca öğrencilerden gelen sorular, itirazlar ve aktarılan yanlış kanaatler, halkın yanısıra, bu alanda eğitim ve araştırma yapanlar arasında dahi yanlış mecrada düzeltilebilecek pekçok inanç ve düşüncenin var olduğunu gösterir.

Malesef bilimsel çalışmaların yayınlandığı Fakülte dergileri, herkesin kolaylıkla ulaşamadığı, diğer taraftan sıkıcı kabul edilmeleri sebebiyle öğrencilerimiz tarafından dahi pek okunma fırsatı bulamamaktadır. Biraz geç de olsa, emekliliğimin bu ilk yıllarında, kader konusunda önemli gördüğüm bazı hususları gündeme getirerek halkımızla paylaşmayı, kendimde ifa edilmesi gereken bir borç olarak gördüm. Bu sebeple, daha önce kader çerçevesinde derinlemesine ele aldığım ve bilimsel dergilerimizde yayınlanan ilgili çalışmaları, bir kitap halinde halkın istifadesine sunma ihtiyacını duydum.

1984-85'li yıllarda, dekanımız Ethem Ruhi (Fıçlalı) Bey'in teşviki ile "*Hasan el-Basri ve Kelami Görüşleri*" üzerine yaptığım doktora sonrası ilk çalışma, beni kader konusunda sahip olduğumuz yanlış düşüncelerin varlığını daha yakından

göstermiştir. Bu vesile ile merhum Hasan Basri, zaten bende mevcut bulunan bazı şüpheleri ortadan kaldırarak kader vb. konularda ufkumun genişlemesine vesile olmuş oldu. Böylece üstadımızın “Kader Risalesi”ni inceledikten sonra, konuyu daha yakından inceleme fırsatını buldum.

Bu süreçte, önce, tarafsız olarak Kur’an’da kadere ilişkin zâhiri ifadelerde ne kastedilmek istendiğine dikkatimi çevirdim. Genel olarak nasların, zahiri anlamı ile ne kastedtikleri noktasında ciddi bir ayırımın yapılması gerektiği hususu önemli idi. Bu arada, tıpkı çağlar ötesi manevi hocam Hasan Basri’den aldığım ilhamla, ayetleri kendi bağlamlarında (siyâk-sibâk) ve Kur’ani bütünlük içinde değerlendirmeye başladım.

Çalışmalar devam ederken, üzerinde ciddi araştırma yapmadan, ezelde Allah tarafından takdir edilenler, başka bir ifade ile yazılanlar ve nihayet bunların zaman içinde yaratılması şeklinde, ilm-i hal bilgisiyle çevreden edindiğimiz ve toplumumuzda yaygın olan düşünce ve yorumları terk etmemiz gerektiğine inandım. Kaldı ki, bu çarpık kader inancının, sosyal bir vakıa olarak İslam dünyasını geri bırakma sürecinde ne denli etken olduğu aşikardı.

Hasan Basri’nin, içinde bulunduğu ortamda dolaşan yanlış fikir ve davranışlar karşısında takındığı tavır ve isteği üzerine, bunu özellikle halife Abdulmelik b. Mervan’a yazdığı mektupta cesaretle ortaya koyması kayda değer bir davranıştır. Bu dönemde, kader gibi hassas bazı konularda, özellikle Emeviler sebebiyle İslam düşüncesinde ortaya çıkan kırılma, Hasan Basri ve ilim meclisine devam eden düşünürlerin bu cesaretli tutumlarıyla engellenmeye çalışılmıştır. Ancak bu gayretler, mâlesef zaman içinde, bu kırılmanın çeşitli sebep-

lerle artmasıyla İslam dünyasının geri kalma sürecine engel olamamıştır.

Bu alandaki çalışmalarımnda, tabii olarak, özellikle Emevi ve Abbasi dönemine şahitlik etmiş Ebu Hanife'nin metodu-nu takip ederek önce Kur'an'a, daha sonra rivayetlere ve çeşitli mezhep alimlerinin kanaat ve yorumlarına müracaat ettim. Bu arada şunu itiraf etmeliyim ki, mâlesef pekçok alim, ilgili ayet ve hadisleri (nass) bağlamlarından kopararak bağlı bulunduğu mezhep doğrultusunda yorumlamaya büyük gayret sarf etmiştir. Tarihi bir gerçektir ki ilk dönem siyasi tartışmaların etkisi altında ortaya çıkan bu durum, İslam dünyasında, kader inancını, sözlük anlamında görüleceği üzere, asıl ve gerçek anlamından kopararak ayetlere zıt bir mecraya sevk etmiştir.

Nihayet, bu metotla doçentliğe hazırlık aşamasında hazırladığım "*Kader Konusunda Bazı Yanlış Anlamalar*" isimli makaleyi kaleme aldım. Öncelikle şunu itiraf etmeliyim ki çağlar ötesinden üstadım Hasan Basri'nin Kur'an kaynaklı düşüncelerine dayanarak ele aldığım bu makale, yeniden kitap formunda düzenlenerek elinizdeki eserin temelini oluşturmaktadır.

Çalışmalarımızda, sık sık ifade ettiğimiz üzere, konunun tabiatı gereği, akıl ve bilim yolunda Kur'ani bütünlük içinde bir yol izlemeyi en tutarlı hareket tarzı olarak gördük. Daha sonra, yukarıda da ifade edildiği üzere, konu ile ilgili makaleleri, belli bir sistematik içinde ele alarak çalışmada etraflıca bir bütünlük sağlanmaya çalışılmıştır.

İşte bu metod ve çerçevede kitap formunda sunmaya çalıştığımız bu eser toplamda yedi ayrı makaleden oluşmaktadır. *Kader Konusunda Bazı Yanlış Anlamalar* isimli ana makalede konuyu net olarak ortaya koyma ve yanlış bir mecrada

herhangi bir yanlışla sapmama bakımından, kaza-kaderin sözlük anlamı, tarif ve mahiyeti, çeşitli mezheplerin konuya yaklaşımı, ayet ve hadislerde ifade ettiği anlamları tespit etmeye çalıştık.

Burada, özellikle meselenin bilimsel boyutu “*ilâhi sünnet*” ilişkisine de geniş yer verilmiştir. Görüleceği üzere bende oluşan kanaate göre, Allah’ın evrene yerleştirdiği “*tabii kurallar*”ın ve buna bağlı olarak hak ve adalet çizgisinde toplum hayatı için koymuş olduğu “*sosyal yasalar*”ın bir ifadesi demek olan “*ilâhi sünnet (sünnetullah)*”i ele almadan kaderi anlamak kesinlikle mümkün değildir.

Devamında ise kaderin anlaşılması noktasında söz konusu bir takım mecazi ifadelerden kaynaklanan yanlış anlam sapsmaları üzerinde durulmuştur. Burada, toplumda yaygın olarak en çok tartışılan ve ilk bakışta yanlış anlaşılmaya müsait zahir ifadeler sebebiyle ortaya çıkan, ayet ve hadislerdeki çelişki meselesi, ezeli ilmin bağlayıcılığı, ilahi irade/isteme ve meşiet/dilemenin nasıl anlaşılması gerektiği, nihayet özellikle hidâyet ve dalâletin, hayır ve şerrin ne anlama geldiği gibi konular, ayetler bağlamında ve Kur’ani bütünlük içinde etraflica ortaya konmaya çalışılmıştır.

Bu ana makalenin devamında konuyla doğrudan ilişkili, hazırladığım diğer bazı makale ve tebliğleri, pekiştirici unsurlar olarak sundum. Bu sebeple ilk olarak, kitabın şekillenmesinde ciddi yeri olan *Hasan Basri ve Kelâmî Görüşleri* isimli makaleye, bunun yanında, sırasıyla Seyyit Bey Sempozyumu’nda sunduğum “Seyyit Bey’in Kaza-Kader’e Bakışı,” konulu tebliğ yer verilmiştir. Nihayet kaderin yanlış anlaşılması noktasında, tutarsız yorumların yapıldığı, söz konusu Kur’an merkezli temel kavramlar ve bunların nasıl anlaşılması gerektiği üzerinde hazırladığım diğer, “*İlahi İrade ve Meşiet*”,

“Meallerdeki Çelişki Problemi (İnanç Konuları Açısından)”, “İlahi İrade ve Meşiet Problemi (Yüce Kur’an Bağlamında)” ve “Trafik Kazalarında Ölümler ve Kader İlişkisi” gibi tebliğler de devamında sunulmuştur.

Ana makale dışında, diğer makale ve tebliğlerde, istifade ettiğim kaynaklar metin içinde ilk geçtiği yerde tam olarak verilmiş olup metin sonunda ayrıca gösterilmemiştir.

Burada, eserin ilk baskısı aşamasında emeği geçen Fecr Yayınları yetkili ve görevlilerine, özellikle Hüseyin Nazlıyıldırım Bey’e teşekkürü bir borç bilirim.